

พัฒนาการทุนทางสังคมของชุมชนกรณีศึกษาในปัจจุบัน
(Late Modern Period)

1. กลไกทุนทางสังคมในความเป็นลูกหลานเจ้าพ่อสมบุญ

จากประเด็นความสำคัญจากพิธีฉลองเจ้าพ่อสมบุญ เป็นศาลบรรพบุรุษประจำหมู่บ้านของมอญ คนไทยและคนจีนเรียกว่า “ศาลเจ้าพ่อสมบุญ” ส่วนคนมอญเรียก “ศาลเจ้าพ่อสะโงะเม็งหรือเจ้าพ่อโงะเทง” ชาวบ้านทั่วไปจะเรียกศาลเจ้าพ่อสมบุญ เชื่อว่าเป็นชื่อในความหมายของชาวจีนที่หมายถึงเทพเจ้าแห่งความอุดมสมบูรณ์ การฉลองศาลเจ้าพ่อสมบุญจึงมีพิธีกรรมที่ผสมผสานกันระหว่างคนไทย คนมอญและคนจีน โดยไม่แยกพิธีฉลองผีบรรพบุรุษเจาะจงว่าใครเป็นเจ้าของประเพณี ซึ่งชาวบ้านยอมรับว่า ศาลเจ้าพ่อสมบุญเป็นผีของส่วนรวมระหว่างคนมอญ ไทย และจีน และทุกคนที่มาร่วมงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญและเจ้าพ่อสมบุญก็คือตัวแทนความเป็นตัวตนความเชื่อของชุมชนในเมือง ที่บ่งบอกถึงการยอมรับในความหลากหลายของผู้คนที่มีวัฒนธรรมที่ต่างกัน โดยผ่านประสบการณ์การพัฒนา มาจนถึงปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม แม้รูปแบบประเพณีของชุมชนจะเปลี่ยนไปจากประเพณีดั้งเดิม แต่ก็มีจุดประสงค์ไม่ต่างไปจากเดิม และดูว่าจะมีส่วนดีด้วยซ้ำไป ดังที่พี่สมศักดิ์ เพชรเรือง เลขาธิการชุมชนได้ให้ความคิดเห็นว่า

ประเพณีของเราก็ไม่ได้หมดไป มันมีแต่จะเพิ่มขึ้นมา เพราะเป็นประเพณีที่เปิดกว้างมากขึ้น ไม่เฉพาะเจาะจงว่าใครเป็นเจ้าของมาก่อน คนที่อยากจะเข้ามามีส่วนร่วม ก็มีโอกาสเข้ามา การเข้ามาร่วมงานฉลอง เข้ามาได้ทุกคน ก็ช่วยกันเท่าที่จะทำได้ ช่วยจัดสถานที่ ระเบียบเงิน ช่วยทำบุญ เตรียมอาหาร หรือสมัครเป็นกรรมการศาลเจ้า

ดังนั้นทุกครั้งที่มีการงานประเพณี ชาวบ้านจึงได้แสดงออกถึงการเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน แม้ว่าประเพณีตามวันสำคัญ ๆ ในปัจจุบันส่วนใหญ่ที่จะมีหน่วยงานราชการ เอกชน ห้างร้านในพื้นที่หลักสี่ โดยมีประธานชุมชนมีหน้าประสานงาน และหาทุนมาใช้ในการจัดงาน ชาวชุมชนและเพื่อนบ้านจะช่วยจัดเตรียมหุงหาอาหาร ข้าวหม้อแกงหม้อมาร่วมงานทำบุญเลี้ยงพระ ส่วนลูกหลานที่ออกไปตั้งรกรากหรือไปประกอบอาชีพนอกชุมชน เมื่อถึงวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ลูกหลานที่ออกไปตั้งรกรากข้างนอกชุมชนก็จะกลับมาเยี่ยมเยียนพ่อแม่และญาติพี่น้องภายในชุมชน ด้วย

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวขนาดใหญ่ ดังนั้นเมื่อถึงวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ พื้นที่ของชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่จึงแน่นขนัดไปด้วยบรรดาลูกหลาน ญาติมิตรที่ได้มีโอกาสกลับมาเยี่ยมเยียนชุมชนในอีกวาระหนึ่ง

กลไกทุนทางสังคมในความเป็นลูกหลานด้วยสำนึกของลูกหลานในชุมชนกับการเข้าร่วมในประเพณีซึ่งถือว่าเป็นกิจกรรมสำคัญของชุมชนที่ทำให้ลูกหลานได้มาพบปะกัน มีการรับบริจาคค่าใช้จ่ายจากลูกหลาน พ่อค้าแม่ค้าที่เข้ามาค้าขายในชุมชน องค์กรเอกชน หน่วยงานราชการที่เข้ามาประสานงานในโครงการที่มีร่วมกับชุมชน เช่น บริษัท ปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด (ปตท.) ที่เข้ามาประสานเรื่องโครงการท่อก๊าซแฉ่งวัฒนะปากเกร็ด ส่วนชาวบ้านจะเสียสละแรงกายและเงินทองเล็ก ๆ น้อย ๆ ช่วยกันทำอาหารเลี้ยงชาวบ้านและคนภายนอกที่มาร่วมงาน คนหนุ่มสาวจะช่วยกันจัดสถานที่ โดยมีประธานและคณะกรรมการชุมชนช่วยประสานงานระหว่างองค์กรภายนอกกับชุมชน ซึ่งเป็นผู้นำชุมชนที่ได้รับการยอมรับและไว้วางใจจากชาวบ้าน เนื่องจากเป็นลูกหลานในชุมชน

ในช่วงกระบวนการเปลี่ยนผ่านทางสังคมดังกล่าว ช่วยให้เห็นกระบวนการก่อเกิดทุนทางสังคมจากการสะสมทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนมนุษย์ ซึ่งเป็นไปตามบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามพลวัตกระบวนการทุนทางสังคมในบริบทชุมชนเมือง ซึ่งสะท้อนว่าทุนทางสังคมของชุมชนได้ผ่านกระบวนการเปลี่ยนผ่านมาหลายช่วงเวลา แม้ในบางครั้งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์บางอย่างของชุมชนถูกมองข้าม หรือถูกกดทับไว้จากอุดมการณ์รัฐ หรือตลาดที่มีอำนาจชี้นำ แต่ในท้ายที่สุดแล้วชุมชนก็สามารถช่วงชิงพื้นที่อำนาจกลับมาได้ เพราะพลังของทุนทางสังคมที่ชุมชนดึงขึ้นมาใช้ ภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ในปัจจุบัน การพัฒนาชาติในกระแสหลักที่พบว่าการพัฒนาโดยเน้นภาคเศรษฐกิจไม่ใช่หนทางพัฒนาชาติที่ถูกต้องไปเสียทั้งหมด เพราะสุดท้ายแล้วประเทศไทยต้องประสบปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจฟองสบู่แตกช่วงปี พ.ศ. 2539-2540 ทำให้ภาครัฐหันมาให้ความสนใจกับการพัฒนาคนและสังคมมากขึ้น เมื่อเศรษฐกิจไม่ดี การก่อสร้างหยุดชะงัก ทำให้แรงงานชาวอีสานได้ย้ายกลับถิ่นฐานเดิมไปจำนวนหนึ่งแต่ยังอยู่ในชุมชนอีกหลายครอบครัว การตั้งถิ่นฐานของคนอีสานในชุมชนได้ขยายเครือข่าย ส่วนลูกหลานมอญที่ย้ายออกอยู่ข้างนอกชุมชนก็ทยอยย้ายกลับเข้ามาในชุมชนอีกครั้ง ในช่วงวิกฤตดังกล่าวชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ได้นำประโยชน์จากทุนทางสังคมมาช่วยเยียวยาลูกหลานที่ได้รับผลกระทบกับวิกฤตทางเศรษฐกิจจากองค์ประกอบภายในดังปรากฏการณ์ของชุมชนที่หันมาให้ความสำคัญของความเป็นเครือญาติ

2. กลไกทุนทางสังคมการเป็นศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่

การเป็นศิษย์หลวงปู่ขาวของชาวมอญภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ สืบเนื่องมาจากผู้คนจากเป็นความสัมพันธ์เกิดภาพความผูกพันภายในระบบเครือญาติ ซึ่งเกิดจากการความสัมพันธ์ของชาวชุมชนที่ถักทอขึ้นมาจากหน่วยทางสังคมกลุ่มย่อย ๆ และได้พัฒนาเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีลักษณะเป็นสังคมเครือญาติที่มีความสัมพันธ์จากการเป็นสายเลือดมอญตามพัฒนาการของชุมชนในช่วงก่อตั้งชุมชน เป็นชุมชนที่มีการผสมผสานความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีมาตั้งแต่อดีต ความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนที่เริ่มต้นจากโครงสร้างของครอบครัวขยาย ได้กลายมาเป็นลักษณะสำคัญของความเป็นชุมชน หรือเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนแห่งนี้ แม้ว่าสายเลือดและเครือญาติของกลุ่มชาติพันธุ์จึงกลายเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดความรู้สึกใกล้ชิดผูกพัน เสมือนเป็นญาติพี่น้อง และจิตสำนึกทางชาติพันธุ์นี้เอง ที่เป็นส่วนสำคัญของการสร้างจิตสำนึกร่วมทางสังคมขึ้นมา ทำให้คนมอญซึ่งเป็นสมาชิกส่วนใหญ่ของชุมชน ยังอยู่รวมกันเป็นชุมชนใหญ่ ในครอบครัวประกอบด้วยสมาชิกอย่างน้อย 3 รุ่น คือรุ่นปู่ย่าตายาย รุ่นพ่อแม่ และรุ่นลูก ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่เป็นชุมชนที่มีลักษณะของชุมชนที่สำคัญคือการเป็นชุมชนที่มีอายุชุมชนยาวนาน และมีความเป็นมาที่เก่าแก่ ชุมชนมีเรื่องเล่าถึงบรรพบุรุษอาศัยอยู่ในชุมชนหลายชั่วอายุคน ซึ่งลูกหลานสามารถนับรุ่นตระกูลบรรพบุรุษจากอดีตถึงปัจจุบันได้ถึง 5-7 รุ่น ซึ่งลักษณะการนับรุ่นเช่นนี้ได้มีความคล้ายคลึงกับการนับญาติของคนจีน

ความสัมพันธ์ในครอบครัวและชุมชนด้วยลักษณะบ้านเรือนที่มีการอยู่รวมกันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ดังกล่าว ส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นบ้านหลังเดี่ยว ๆ ปลูกติด ๆ อยู่ในบริเวณเดียวกันโดยไม่มีรั้วกัน หากครอบครัวไหนมีสมาชิกเพิ่มขึ้น ก็จะแบ่งซอยห้องเป็นห้องเล็ก ๆ อยู่ภายในบ้านหลังเดียวกัน ดังเช่นบ้านคุณยายพื่อน ด้านหน้าเป็นห้องแถว แบ่งเป็นห้องเล็ก ๆ สองห้องสำหรับให้คนข้างนอกมาเช่าเดือนละ 1,000 บาท ต่อห้อง ด้านในแบ่งเป็นห้องนั่งเล่น ห้องครัว ห้องนอน 3 ห้อง สำหรับครอบครัวอาศัยอยู่รวมกันทั้งหมด 12 คน นับลำดับญาติ เป็น ย่า พ่อแม่ ลูก หลาน และเหลน และการอยู่รวมกันเป็นครอบครัวใหญ่เช่นนี้ ยังปรากฏให้เห็นอยู่โดยทั่วไปภายในชุมชน

ครอบครัวชาวมอญในชุมชนยังคงสืบทอดวัฒนธรรมบางส่วนมาจากบรรพบุรุษ และมีการผสมผสานกับวัฒนธรรมอื่น เช่น วัฒนธรรมไทยและจีน แต่ก็มักคุ้นเคยกับการอยู่รวมกันภายในกลุ่มเครือญาติของคนเชื้อสายเดียวกัน อย่างไรก็ตาม การสืบสานตระกูลด้วยการแต่งงานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ได้ทำให้เกิดการหลอมรวมทางวัฒนธรรมเป็นพวกเดียวกัน เกิดการยอมรับไว้

วางใจ และให้อภัยกัน ทำให้การปกครองคนมอญในช่วงสังคมประเพณีจะมีความยุ่งยากน้อยกว่า การปกครองในปัจจุบัน เพราะนอกจากศาสนา จารีต พิธีกรรม และการเคารพในผู้อาวุโส เป็นปัจจัย ภายในที่สำคัญที่ช่วยสร้างบรรทัดฐานคนในสังคม นอกจากนั้นการมีสายเลือดและความเป็นมาบน พื้นฐานของความสัมพันธ์ในความเป็นพี่เป็นน้องช่วยให้เกิดความไว้วางใจกันมากยิ่งขึ้น ดังที่ตากร เชื้อมั่นถึงความเป็นพี่เป็นน้องของคนมอญในชุมชนว่า “พี่น้องกัน ไม่ทำร้ายกัน”

ความเป็นเครือญาติที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้จากความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ของชุมชน ศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่กับการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตชุมชน ได้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนที่มีพื้นฐานมาจากพัฒนาการความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ พัฒนาการของชุมชนทุกยุคทุก สมัย ได้แสดงให้เห็นถึงความพยายามปรับตัวของผู้คนให้สอดคล้องกับบริบทชุมชนที่ได้รับผลกระทบ จากปัจจัยที่แตกต่างกันตามช่วงเวลา เรื่องเล่าของชุมชนที่กล่าวถึงการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของ ครอบครัวคนมอญหลายสกุลทั้งเครือญาติฝ่ายมอญ จีน และไทยที่อพยพเข้าสู่ชุมชนในช่วงเวลาไล่เลี่ย กัน การผสมกลมกลืนความแตกต่างของชาติพันธุ์จากการบูรณาการระบบคิดและแนวทางในการ ดำเนินชีวิตที่ผู้คนในชุมชนได้มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันทั้งในทางตรงและทางอ้อม ในแนวราบและแนวตั้ง ระบบความสัมพันธ์กันทางชาติพันธุ์จากผู้อาวุโสของชุมชนที่ได้ร่วมทักทอความเป็นชุมชนให้ เห็นยวแน่นมากยิ่งขึ้น เป็นการย้อนให้เห็นการสืบทอดสายสกุลที่เปลี่ยนผ่าน (Transformations) มาจากสังคมประเพณี สังคมทันสมัยและสังคมปัจจุบัน ล้วนผ่านการหลอมรวมความหลากหลาย ทางชาติพันธุ์ระหว่างมอญ จีน และไทย ดังเช่นสกุลสู่ความดี ที่บรรพบุรุษจีนชื่อแก้วสู่ ได้สมรสกับ สวามอญในชุมชน ที่มีเชื้อสายมอญเมืองสะเทิม สืบสกุลมาจนถึงปัจจุบันนับเป็นรุ่นที่ 5 และมีการ แดกสายออกไปเป็นสกุลต่าง ๆ ที่ยังคงอาศัยอยู่ในชุมชน เช่น สกุลภัทรสุวรรณ เรือนราน คะดาศ จักกรวย ขวนไชยสิทธิ์ ตันชะเทศ น้อยไม้ เป็นสกุลมอญเก่าแก่ มีบรรพบุรุษคือ ออไม้กับอำแดง น้อย ซึ่งเป็นต้นตระกูลของหลวงปู่ขาว พระเกจิอาจารย์ชื่อดังที่เป็นที่เคารพศรัทธาของชาวชุมชน โดยเฉพาะสกุลจักกรวย นับได้ว่าเป็นสกุลใหญ่และเก่าแก่ ต้นตระกูลมีเชื้อสายมอญ จีน ลูกหลาน ที่อาศัยอยู่ในชุมชนในปัจจุบันก็คือพี่แดง ซึ่งมีคุณแม่ชื่อนางยุพินเป็นสวามอญ พ่อเป็นจีนแต่ใจ ใน ปัจจุบันสายสกุลที่เพิ่มขึ้นมาคือ สกุลปั้นแต่งศิริ เด็กใบ และ เปสลาพันธ์

ซึ่งเงื่อนไขความสำคัญของทุนชาติพันธุ์ที่มีบทบาทต่อการดำรงอยู่ของชุมชน ก็คือ (ความสัมพันธ์ของรากเหง้าเผ่าตระกูลของสายเลือดและความสัมพันธ์ทางสังคมภายใต้อัตลักษณ์ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวและชุมชนได้ช่วยกันหล่อหลอมขึ้นมา จากระบบความสัมพันธ์ที่เป็นวิถีชีวิต ชุมชน และจากการยอมรับในความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ผสมผสานกันได้อย่างลงตัว (Integral Identity) โดยมีทุนชาติพันธุ์เป็นกลไกขับเคลื่อนชุมชน

3. การสร้างกลไกทางสังคมชุดใหม่ (การก่อสร้างจิตสำนึก)

ในรักษาอัตลักษณ์ของชุมชนที่มีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญต่อผู้นำด้านจิตใจโดยเฉพาะอย่างยิ่งพระสงฆ์ แม้จะเป็นเรื่องเล่าต่อ ๆ กันมาก็ตาม ความเชื่อนี้ก็ยังคงดำรงอยู่ ดังที่แม่อุทัย (มอญโพธาราม) เล่าถึงความศักดิ์สิทธิ์ของหลวงปู่ขาว ที่ได้สร้างปาฏิหาริย์กับตนและคนในครอบครัวว่า “ลูกชายคนเล็กป่วย ใครก็ช่วยไม่ได้ ก็ยกให้ท่านก็หาย ปัจจุบันลูกชายอายุ 22 ปี แล้ว” รวมไปถึงความเชื่อในเรื่องศาลบรรพบุรุษ ที่เรียกกันว่า “ศาลเจ้าพ่อโทงเทง” หรือที่มีชื่อเรียกแต่เดิมว่า “ศาลเจ้าพญาโงเม็ง” ซึ่งต่อมาได้รับอิทธิพลจากลัทธิมหายานของคนจีน เรียกเป็น “ศาลเจ้าพ่อสมบุญ” โดยมีเรื่องเล่าของชาวบ้านว่า ศาลดังกล่าวเป็นศาลที่หลวงปู่ดำสร้างให้สมิงมะโง แต่ทัพมอญลูกศิษย์เอกของท่านที่เสียชีวิตระหว่างการต่อสู้กับพม่า ขณะอพยพเข้ามาเมืองไทย ชาวบ้านที่รู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ชุมชน มักเรียกกันว่า “ศาลเจ้าพญาโงเม็ง” แต่ภายหลังก็เรียกกันว่า “ศาลเจ้าพ่อหลักสี่” ด้วย สันนิษฐานว่าน่าจะใช้เรียกภายหลังจากการสร้างสถานีรถไฟหลักสี่ ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกันกับการเปลี่ยนชื่อวัดหลวงพ่อเริ่มมาเป็น “วัดหลักสี่” ในสมัยรัชกาลที่ 5 ตากรเล่าเกี่ยวกับศาลเจ้าพญาสะโงเม็งว่า

แต่ก่อนเป็นศาลมอญ เป็นศาลที่หลวงปู่ดำวัดหน้าโบสถ์สร้างให้พญาสะโงเม็ง ต่อมาคนจีนเข้ามาบูรณะ เลยมีลักษณะสถาปัตยกรรมเป็นแบบจีน เป็นศาลเจ้าแม่ทับทิม และเทพเจ้ากวนอู อยู่ถึงปัจจุบัน พญาสะโงเม็งปัจจุบันจึงมีแต่ป้าย ก็คนจีนเขาค้าขายมีทุน ก็มาบูรณะ คนมอญทำนาไม่มีทุน แต่ศาลเจ้าพ่อสมบุญเป็นเหมือนความเชื่อส่วนรวม ที่ชาวบ้านในชุมชนให้ความนับถือ ไม่ว่าจะเป็นคนมอญ คนจีน และคนไทย การที่ชาวบ้านชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่มีความศรัทธาในศาลบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา และแม้ว่าคนมอญในชุมชนจะเคยเลี้ยงผีบ้านหรือผีประจำตระกูลตามวิถีชีวิตของคนมอญ แต่เมื่อวิถีชีวิตชุมชนเปลี่ยนไปจากการพัฒนาไปสู่ความเป็นเมือง ที่มีสภาพแวดล้อมและโอกาสที่ไม่เอื้ออำนวย อีกทั้งขั้นตอนการเลี้ยงผีมีความยุ่งยากและซับซ้อน หากปฏิบัติไม่ถูกต้อง ก็เกิดสิ่งไม่ดีกับวงศ์ตระกูลได้ และเหตุผลหลักมาจากค่าใช้จ่ายในการประกอบพิธีกรรมซึ่งค่อนข้างมีราคาสูง ทำให้การเลี้ยงผีบ้านหรือผีประจำตระกูลที่เคยปฏิบัติกันมาค่อย ๆ หดไป โดยชาวบ้านหันมาตั้งศาลพระภูมิแทน ขณะที่พิธีกรรมในการเลี้ยงผีประจำหมู่บ้านหรือผีบรรพบุรุษของชาวชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นผีของส่วนรวม ได้

เปลี่ยนไปอยู่ในรูปของประเพณีชุมชนที่มีลักษณะสอดคล้องกับความเป็นคนเมือง มากยิ่งขึ้น (นิกร สู่วามดี, สัมภาษณ์)

ในขณะที่ความเชื่อและพิธีกรรมบางอย่างที่เคยเคร่งครัด เช่น การเลี้ยงผีประจำตระกูล ไม่ได้นำมาใช้ในชุมชนในสังคมทันสมัยตอนปลาย รูปแบบพิธีกรรมอาจถูกลดทอน แต่ยังคงแก่นหลัก ๆ ซึ่งยังคงสะท้อนความเชื่อชุมชนที่ผูกโยงกับพิธีกรรมในการบูชาศาลบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน มาเป็นประเพณีฉลองเจ้าพ่อสมบุญภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ อุตลักษณ์มอญที่ดำรงอยู่ภายใต้การกดทับอัตลักษณ์เมือง และการสร้างความศรัทธาในอภินิหารของเจ้าพ่อด้วยเรื่องเล่าที่ผูกพันที่ชุมชนในอุดมคติกับความเป็นจริงทางปรากฏการณ์ เพื่อดำรงพื้นที่ชุมชนในมิติที่พื้นรัฐเข้ามาไม่ถึง ในประเด็นการปรากฏตัวของเจ้าพ่อสมบุญในชุมชน

เป็นชายสูงอายุหน้าตาใจดี ยิ่งทำให้ชาวบ้านเชื่อและเล่ากันต่อ ๆ กันไป 'เจ้าพ่อมีตัวตนจริง ๆ' ชาวบ้านเขาเห็นกัน คนที่เห็นเป็นมุสลิม เขามาเยี่ยมญาติ ๆ ในชุมชน เขาเล่าว่า เป็นชายสูงอายุ หน้าตาใจดี พอไปตามคนในชุมชน ไม่มีใครรู้จัก เลยสรุปกันว่าเป็นเจ้าสมบุญ (พายัพ คะดาษ, สัมภาษณ์)

3.1 กลไกทุนทางสังคมบนความเชื่อใหม่

กลไกทุนทางสังคมบนพื้นที่การปกครองชุมชนภายหลังสังคมทันสมัยหรือหลังโครงสร้างนิยม จากตัวอย่างปรากฏการณ์ทุนทางสังคมภายในชุมชนกรณีศึกษากับการสร้างความเชื่อในของชาวบ้านกับความศรัทธาที่มีต่อศาลเจ้าแม่ไทรทองภายในชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นความเชื่อร่วมสมัยและสร้างขึ้น มาใช้ต่อสู้ความเชื่อระหว่างคนเก่าซึ่งเป็นคนมอญ คนจีน และคนอีสาน ซึ่งยอมรับว่าตนเป็นคนมอญ กับกลุ่มคนอีสานกลุ่มใหม่ในชุมชน ซึ่งไม่ได้เกี่ยวโยงกับบรรพบุรุษในมิติทางประวัติศาสตร์ของชุมชนแต่อย่างใด แต่เงื่อนไขของคนมอญที่สร้างศาลเจ้าแม่ไทรทอง เลียนแบบความเชื่อของคนอีสาน โดยที่เจ้าพายัพ (ประธานชุมชนคนปัจจุบัน) ได้เล่าให้ฟังว่า

ชาวบ้านเค้าเคยเห็น ก็มีคนมาขอห่วย พอถูกขืนมาก็ซื้อชุดไทยมาถวาย แต่เรื่องดี ๆ ก็มีนะ เพราะทุกวันนี้ชาวบ้านไม่ค่อยมีระเบียบ อย่างเรื่องขยะ หรือวัยรุ่นนเกะกะ เกเร การสร้างศาลเจ้าแม่ขึ้นมา ก็เหมือนกับการสร้างความเชื่อขึ้นมาในชุมชนว่า เวลาทำอะไรที่มันไม่เข้าท่า ถึงพ่อแม่พี่น้องไม่เห็น แต่เจ้าแม่จะเห็น คนทำไม่ดี ก็จะถูกเจ้าแม่ไทรทองหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงโทษได้

ภาพที่ 7.1
ศาลเจ้าแม่ไทรทอง

กล่าวได้ว่าศาลเจ้าแม่ไทรทองเป็นความเชื่อที่ชุมชนสร้างขึ้นใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับความเชื่อคนกลุ่มใหม่ที่เข้ามาเป็นสมาชิกชุมชน ภายใต้เงื่อนไขของการควบคุมความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนของ “ผู้มาใหม่” “เด็กรุ่นใหม่” ที่ไม่รู้ความเป็นมาของบรรพบุรุษชุมชน ดังนั้นการปกครองชุมชนที่มีพื้นที่กว้างขวาง มีประชากรในชุมชนจำนวนมาก การใช้บรรทัดฐานประเพณี วัฒนธรรม ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์ของชุมชนแบบเดิมไม่อาจทำได้ และยากต่อการเชื่อมความสัมพันธ์อดีตกับปัจจุบันได้ ดังนั้นการสร้างความเชื่อขึ้นมาโดยไม่มีรากฐานจากความสัมพันธ์กับประวัติความเป็นมาของชุมชนก็เพื่อโยกคนรุ่นใหม่เข้ามาอยู่ในกฎระเบียบของชุมชน เงื่อนไขที่มาจากสิ่งใกล้ตัวนำมาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมกลุ่มคนกลุ่มใหม่ในชุมชน ซึ่งขยายความคิดมาจากระบบคิดในความเชื่อดั้งเดิม โดยนำมาใช้ในการสร้างความเป็นระเบียบ และจัดการปัญหาของชุมชนในปัจจุบัน ให้มีลักษณะใกล้เคียงกับความเชื่อการทรงเจ้าเข้าผีของชาวบ้านโดยเฉพาะคนอีสานกลุ่มใหม่ ๆ แต่การเข้าทรง มาระยะหลัง ๆ ชาวบ้านซึ่งเป็นคนมอญ หรือคนเก่าแก่ ไม่ได้เข้าร่วมในพิธีทรงเจ้า ซึ่งมีการทำพิธีไหว้ครู ในวันทำพิธีจะมีผู้คนจากภายนอกชุมชนเข้าร่วมพิธี ส่วนเจ้าผู้ทำพิธี เป็นเจ้าของบ้านที่ย้ายเข้ามาอยู่ในชุมชนช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมา ภายในชุมชนซึ่งได้ประกอบพิธีทรงเจ้าซึ่งคนนอกมีความศรัทธาเข้ามาประกอบพิธี มีอยู่ประมาณ 2-3 แห่ง ที่มีความเก่าแก่เป็นบ้านทรงไทย เรือนไม้เก่าแก่ได้ถูกลง บ้านพี่ตา (ชื่อสมมติ) และอีกแห่งอยู่ไปทางตลาดหลักสี่ ชาวบ้านเล่าว่า

คนทรงเป็นลูกสะใภ้เพิ่งย้ายเข้ามาที่หลัง ลักษณะตัวบ้านเป็นเรือนไม้ทรงโบราณ ยกพื้นสูงพื้นดินเว้นเป็นใต้ถุนบ้าน ตัวเรือนมีความกว้างประมาณ 5 เมตร และ ยาวประมาณ 8 เมตร ส่วนอีกที่หนึ่งเค้าทรงหลวงปู่ คนทรงเป็นผู้ชาย ร่างประทับ ทรงเป็นหลวงปู่ ที่นี้เขาจะทรงทุกวันพลุ่ห้สบดี คนที่เข้ามาส่วนใหญ่เป็นคนข้าง นอกชุมชน

ความเชื่อในเรื่องทรงเจ้าพ่อปู่เป็นความเชื่อที่แสดงตัวตนของคนอีสาน หรือกลุ่มคนมา ใหม่ ของชาวบ้าน ส่วนความเชื่อซึ่งเป็นตัวตนของคนมอญ ได้รับมาจากคนอีสานในช่วงหลัง ๆ ในครั้งที่มีการประทับทรงของเจ้าพ่อสมบุญ ซึ่งพัฒนาความเชื่อมาจากการบูชาผีบรรพบุรุษ และการบนบานหลวงปู่ดำ หลวงปู่ขาว เจ้าพ่อสะโทงเม็ง และเจ้าพ่อสมบุญ ไว้ดังนี้

เรื่องเข้าทรงผี ชาวบ้านเค้าเชื่อกันน้อย แต่ก็มีชาวบ้าน คนเก่า ๆ ที่นี้เขาจะไปบน เจ้าพ่อสมบุญ หลวงปู่ขาว และเจ้าพ่อสะโทงเม็ง ส่วนคนข้างนอกจะเชื่อเรื่อง ทรงเจ้าพ่อปู่มากกว่า เพราะเห็นเข้ามาทำพิธีกันมากในระยะหลัง ๆ ส่วนชาวบ้านที่ เชื่อเจ้าพ่อสมบุญ ประทับทรงตอนที่ป่าดึก (น้องสาวประธานชุมชนตลาดหลักสี่) กำลังทำความสะอาดบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่อสมบุญโดยไม่รู้สึกรู้ตัว อีกครั้งที่เขาเล่า ถึงเจ้าพ่อสมบุญ เพราะชาวบ้านเขาไปเห็นผู้ชายมาเฝ้าอยู่ตรงหน้าศาลเจ้า ตอนตีสอง ตีสยาม ถามใครก็ไม่มีใครรู้จัก ว่ากันว่าเป็นเจ้าพ่อสมบุญ

ดังนั้นชาวบ้านที่มีความเชื่อในความศักดิ์และอภินิหารของเจ้าพ่อสมบุญ พอถึงคราวที่ ตนเองและครอบครัวมีเรื่องเดือดร้อน ก็มาบนบาน หรือถ้าหากต้องการให้เจ้าพ่อท่านช่วยในเรื่อง ะไร “พอถึงงานงานฉลองเจ้าพ่อก็ต้องมาแก้ที่บนเอาไว้ เช่น พวงมาลัย ไช้ต้ม ท่านคงมีฤทธิ์เดชให้ เห็น ก็เลยคงความเชื่อเหล่านี้กันไว้” (พ่ายัพ คະดาษ, สัมภาษณ์)

3.2 สร้างอำนาจและตัวตนบนพื้นที่ความหลากหลาย

ความเชื่อที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวบ้านภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ก็คือ ความยึดมั่นศรัทธาที่ชาวบ้านทุก ๆ คนมีต่อศาลเจ้าพ่อสมบุญ และศาลเจ้าพ่อโทงเทง ซึ่งเป็นศาล บรรพบุรุษ ดังนั้นการเข้าร่วมงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ก็คือการบูชาบรรพบุรุษที่เป็นตั้งของเจ้าพ่อ สมบุญ เจ้าพ่อโทงเทง และเจ้าแม่ทับทิม (เชิญมาภายหลัง) ไปพร้อม ๆ คราวเดียวกัน จึงปรากฏให้ เห็นอย่างเด่นชัดว่าชาวชุมชนทุกคนให้ความสำคัญกับงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญ และยึดถือเป็น ประเพณีที่ชาวชุมชนได้ร่วมกันจัดมาอย่างต่อเนื่อง คนเก่าคนแก่ของชุมชน ตลอดทั้งลูก ๆ หลาน ๆ

ภายในชุมชน ตั้งใจเข้ามามีส่วนร่วมในพิธีฉลองเจ้าพ่อสมบุญในทุก ๆ ปี เพราะนอกจากจะเป็นประเพณีที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษของชุมชน ที่แสดงถึงอัตลักษณ์ของคนมอญในชุมชน แล้วยังแสดงถึงสถานะของความเป็นสมาชิกของชุมชนซึ่งชาวชุมชนยอมรับว่ามีความสำคัญต่อความสัมพันธ์ของชุมชนซึ่งเป็นปัจจัยขยายความสัมพันธ์ไปสู่เครือข่ายในพื้นที่ทางสังคมให้กว้างขวางออกไป

ดังนั้นชาวชุมชนทุกคน ไม่ว่าจะเป็นมอญ จีน ไทย จึงถือว่าประเพณีฉลองเจ้าพ่อฯ เป็นวันที่ยิ่งใหญ่และมีความสำคัญมาก ทุกคนในชุมชนต้องมาร่วมงานฉลอง ซึ่งจะถูกจัดขึ้นหลังจากวันตรุษจีน 14-15 วัน ลีเก และการแก้บนยังเป็นกิจกรรมที่สามารถดึงดูดชาวบ้านในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ซึ่งในอดีตเคยเป็นชุมชนเดียวกันมาก่อน ดังนั้นการมาร่วมงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญ และเจ้าพ่อไทงเทง จึงเป็นการสืบทอดระบบคิดในความเชื่อซึ่งบรรพบุรุษได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาจากรุ่นสู่รุ่น สะท้อนถึงความเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชน โดยชาวบ้านที่รับประเพณีดังกล่าวมาปฏิบัติเพราะเชื่อว่าประเพณีได้หลอมรวมจิตสำนึก ความเป็นชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่มีวัฒนธรรมของตนให้กลมกลืนกันไปอย่างเป็นธรรมชาติ จนแยกไม่ออกว่า ใครคือเจ้าของประเพณีดั้งเดิมนั้น และจากประเพณีที่ชุมชนได้ปฏิบัติร่วมกันมา ภายใต้กิจกรรมการรวมกลุ่ม (Collective Activities) ดังกล่าว ได้ช่วยยึดโยงความสัมพันธ์ของผู้คน ภายใต้ภูมิปัญญาชุมชนที่ต้องการให้ลูกหลานชุมชนทุกรุ่น ทุกสายสกุล และทุกช่วงชั้นทางสังคม ให้ได้มาพบเจอกันในโอกาสวันสำคัญ ซึ่งชาวชุมชนส่วนใหญ่ถือว่าเป็นวันที่มีความหมาย ศาลเจ้าพ่อสมบุญจึงเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวชุมชนทุกวัยอย่างแท้จริง ในวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ชาวชุมชนแทบทุกคนทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ต้องมาร่วมงานตลอดเวลาที่ผ่านมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และเป็นที่น่าสังเกตว่า แม้แต่เด็กวัยรุ่น คนวัยทำงานก็ยังให้ความสำคัญกับวันงานฉลองเจ้าพ่อมากกว่างานประเพณีอื่น ๆ ของชุมชน ดังคำบอกเล่าของเอหลานชายยายฟ่อน ผ่องสุภาพ พูดถึงวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญให้ฟังว่า

วันฉลองเจ้าพ่อถือเป็นวันที่สำคัญของคนในชุมชนเรามาก ผมไปทุกครั้ง เด็ก ๆ ที่นี้ก็จะไปร่วมงานกัน มันเป็นเรื่องที่ต้องไป ไม่ทราบเหมือนกันครับ มันเป็นเรื่องเชื่อต่อ ๆ กันมาตั้งแต่รุ่นพ่อ รุ่นย่าแล้วนะครับ ทุกคนที่นี้ก็รู้ว่า เจ้าพ่อท่านชอบดูลิเก เวลาจัดงานฉลองก็ช่วยกันจ้างคณะลิเกมารำถวายท่าน ทำกันมาทุกปีครับ

จากความเชื่อของชาวบ้านเป็นการให้ความหมายของชาวบ้านถึงการนับถือบรรพบุรุษ ความทรงจำร่วมของชุมชน ในกระบวนการหล่อหลอมความแตกต่างหลากหลาย การสืบทอดวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรมบางอย่างที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน ซึ่งในอดีตผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ พระ และผู้นำชุมชน เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำทางความคิดของ

ครอบครัวและชุมชน ประเพณี ความเชื่อ และพิธีกรรม กลายเป็นบรรทัดฐานช่วยขัดเกลาความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในชุมชน (Social order) ซึ่งได้พัฒนาระบบคิดในมิติด้านความเชื่อที่มีผลต่อการบริหาร และระบบสวัสดิการชุมชน ที่ได้ถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาไปยังรุ่นลูกรุ่นหลาน

จนถึงปัจจุบันผู้เฒ่าผู้แก่เป็นผู้นำอย่างไม่เป็นทางการ ร่วมกับผู้นำชุมชนและคณะกรรมการชุมชนที่เป็นผู้นำทางการ และได้ร่วมมือกับหน่วยงานราชการ นักการเมืองในระดับท้องถิ่น บริษัทห้างร้าน มูลนิธิ และองค์กรเอกชนต่าง ๆ ในการสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีนี้ให้คงอยู่ต่อไป บนฐานความเชื่อของชาวชุมชนที่หล่อหลอมขึ้นมาจากระบบความคิดความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์มอญ มาเป็นความเชื่อรวมหมู่ของชุมชนที่มาจากความหลากหลายทางชาติพันธุ์ เพื่อให้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ช่วยธำรงรักษาวิถีการดำเนินชีวิตของคนชุมชนให้อยู่อย่างเป็นปกติสุขต่อไป

3.3 วิกฤตเศรษฐกิจกับวิกฤตการเมืองในชุมชนมอญ

ฐานะทางด้านเศรษฐกิจของชาวบ้านในช่วงต้น ปี พ.ศ. 2540 สภาวะเศรษฐกิจของประเทศไทยและทั่วโลกกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตในช่วงดังกล่าวยังเป็นช่วงเริ่มต้นของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 8 (พ.ศ. 2540-2544) ในขณะที่ชาวชุมชนวัยหนุ่มสาวและวัยทำงานได้ออกไปทำงานข้างนอกชุมชนกันเป็นส่วนใหญ่คนโชคดีได้งานทำใกล้ ๆ กับชุมชนก็จะเป็นชาวชุมชนรุ่นเก่า ๆ อย่างเช่น พี่สมศักดิ์ ตามิ่ง ตานิกร จำเอกพ่ายัพ เป็นต้น

ในขณะที่เศรษฐกิจโดยทั่วไปของกรุงเทพมหานครและเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤต แต่ครอบครัวของจำพ่ายัพ ซึ่งในปี พ.ศ. 2540 ลูกสาวคนโตเรียนจบปริญญาตรีจากมหาวิทยาลัยศรีประทุมได้รับการบรรจุเป็นลูกจ้างประจำที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ พี่ติ่มได้เปิดร้านขายของชำหน้าบ้าน พี่ติ่มเล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงปี พ.ศ. 2540 ว่า

พี่ติ่มเปิดร้านขายของชำ ขายไข่ ข้าวสาร อาหารแห้ง ขายทุกอย่าง ขายเป็นเงินสด เศรษฐกิจดี วันหนึ่ง ๆ ขายได้ 3-5 พันบาท ขายจนมีเงินไปดาวนบ้าน 200,000 บาท ตอนหลังมีเงินไปออกรถกระบะ ลูกค้าส่วนใหญ่เป็นสาวห้าง (พนักงานห้างหลักสี่ พลาซ่า) เค้ามารเข้าบ้านอยู่ในชุมชน มาเข้าอยู่กันเยอะมาก เพราะไม่ต้องเสียค่ารถ ค่าเดินทาง เดินไปทำงานกันได้ แต่ที่หยุดขายเพราะยาเริ่มป่วย ส่วนจำพ่ายัพเขาก็ไปทำงานที่การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (บางเขน) (ละม้าย คะดาษ, สัมภาษณ์)

ในขณะที่เศรษฐกิจและความเป็นอยู่ของชาวบ้านในชุมชนแถบนี้ จากข้อมูลของชาวบ้าน และชุมชนหมู่ที่ 4 ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่อยู่ติดกันกับชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ปัจจุบันคือชุมชนตลาดหลักสี่ ชีวิตที่ดิ้นรนของคนกรุงเทพฯของพี่ตูน ซึ่งก่อนหน้านั้นอาศัยอยู่กับพ่อแม่ และนำชาย ซึ่งเป็นทหารในกรมทหารมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 ต่อมาในปี พ.ศ. 2540 ได้แต่งงานกับพี่ต้อยซึ่งเป็นชาวบ้านอยู่ที่หมู่ 4 ครอบครัวพ่อแม่ของพี่ต้อยเดิมเปิดร้านค้าอยู่ที่สถานีรถไฟหลักสี่ พี่ตูนเล่าถึงสภาพเศรษฐกิจของชาวที่ต้องต่อสู้กับความเป็นชุมชนในเมืองของชาวบ้านหมู่ 2 หมู่ 3 (ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่) และหมู่ 4 (ชุมชนตลาดหลักสี่ในปัจจุบัน) ในอดีต ว่า

ผมแต่งงานกับต้อยเมื่อปี 2540 แต่งงานแล้วย้ายเข้ามาอยู่บ้านต้อยที่หมู่ 4 หรือชุมชนตลาดหลักสี่ที่มีผู้ใหญ่ตั้ง เป็นประธานชุมชนในปัจจุบัน ตอนนั้นบ้านแฟนเขาขายของชำ หนังสือพิมพ์ สุรา เบียร์ที่สถานีรถไฟหลักสี่ บ้านแฟนเขาขายมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2530 ส่วนผมมาช่วยตอนแต่งงานแล้วลาออกจากการเมื่อประมาณปี 2539-2540 ก่อนแต่งงานผมทำงานอยู่ที่ราษฎร์บูรณะ ลำบากจริง ๆ ในเรื่องเดินทางไปทำงาน ผมลองอยู่ 3 วิถี กว่าที่จะลงตัว ทั้งขึ้นรถ ลงเรือ ต่อมอเตอร์ไซด์ ย้อนกลับมาขึ้นรถเมล์ เชื้อมัยครับ ผมออกจากบ้านตั้งแต่ตีสาม กลับถึงบ้านห้าทุ่ม แต่พอมีครอบครัวก็ออกมาช่วยกันค้าขาย จนตั้งตัวได้แล้วจึงย้ายไปเปิดที่ใหม่ ตรงกลางซอยแจ้งวัฒนะซอย 5 (ทูน ทองคำ, สัมภาษณ์)

จากปรากฏการณ์วิกฤตเศรษฐกิจภายนอกชุมชนในช่วงต้นทศวรรษ 40 ในขณะที่ภาวะทางเศรษฐกิจภายนอกกำลังวิกฤติ ส่วนชาวชุมชนหลาย ๆ ครอบครัวกลับมีรายได้ดีขึ้นจากการแบ่งห้องให้เช่า ชาวบ้านต้องเผชิญกับปัญหาทางด้านอื่น ๆ ตามมา ซึ่งในภาพรวมของปัญหาจากกระแสทุนนิยมห้อมล้อมเมือง จากชีวิตที่มีความเป็นอยู่สุขสบาย อุดมการณ์การพัฒนาไปสู่ความทันสมัยของผู้นำระดับชาติที่ปูพื้นฐานมาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 ชาวบ้านมารู้ตัวอีกครั้งก็ต่อเมื่อได้มีคณะกรรมการชุมชนเข้ามาบอกว่า “พวกเรากำลังจะถูกละทิ้ง ทางเราอาจจะสร้างบ้านมั่นคง เราจะแบ่งพื้นที่ให้เท่า ๆ แล้วสร้างเป็นแฟลตขึ้นมา”

3.4 การขับเคลื่อนอำนาจรัฐด้วยการปฏิเสศโครงการทางสังคม

เมื่อความอดทนมาถึงขีดสุด การขับเคลื่อนต่อภาวะถูกกดทับอำนาจรัฐ ซึ่งลดทอนสิทธิอำนาจและศักดิ์ศรีของชนชาติมอญ ภายใต้การเสียดสีต่อสังคมส่วนรวมมรดกตั้งแต่อดีตโครงการที่เข้ามาในชุมชน ชาวมอญต้องเสียดสีให้กับความเจริญของเมืองในกรุงเทพมหานคร สุดท้ายชุมชน

ชนมอญต้องอยู่ในสภาพชุมชนชายขอบ ที่รัฐแยกออกจากชุมชนเมืองจัดให้อยู่ในประเภทชุมชนแออัดประเภทบุกรุก รอวันถูกทางการเข้ามาขับไล่ออกไปจากผืนดินที่บรรพบุรุษได้จับจองไว้ เมื่อไรที่ดินก็หมดอำนาจในการจัดการชุมชน เมื่อความกดดันมาถึงจุดวิกฤตชาวบ้านลุกขึ้นมาต่อต้าน ผู้อาวุโส ผู้เฒ่าผู้แก่ ได้พยายามชี้ให้ชาวบ้านพูดคุยกับลูกหลาน และเพื่อนบ้าน ให้เห็นความสูญเสียอัตลักษณ์และอำนาจชุมชน เหมือนเมื่อครั้งที่บรรพบุรุษได้สูญเสียไป ความกังวลถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้นกับชุมชนเก่าแก่ของเรา ซึ่งจะต้องมีการปกครองจากผู้นำที่มีคุณธรรม และซื่อสัตย์

ความเปลี่ยนแปลงการบริหารชุมชน เปลี่ยนประธานชุมชนและคณะกรรมการชุมชน สร้างพลังชุมชนที่เป็นปึกแผ่น เริ่มต้นจากจิตสำนึกของคนมอญเก่าแก่ ได้เสียสละเวลาเข้ามาพูดคุยกันถึงโครงการบ้านมั่นคง ว่าถ้าเกิดขึ้นมาแล้วพวกเขาบ้านจะได้อะไรบ้าง และเสียอะไรไปบ้าง โดยเริ่มต้นจากบ้านตากรซึ่งอยู่ติดกับบ้านคุณยายฟ่อน ช่วงกลางวันเมื่อลูกหลานไปทำงานข้างนอกกันหมด คุณยายก็เดินมานั่งคุยที่บ้านตากร ตากรก็เดินไปคุยกับจำพายฟซึ่งเป็นเครือญาติกัน ในขณะที่ชาวบ้านที่มีความสนิทสนมกันกลุ่มอื่น ๆ เช่น พี่แดง บ้านม และบ้านแมว จับกลุ่มพูดคุยกันถึงโครงการบ้านมั่นคง ในเริ่มแรกที่คณะกรรมการชุมชนมาออกข่าวเรื่องบ้านมั่นคง โดยให้ข้อมูลว่า ก่อนที่จะมีโครงการนี้ ชาวบ้านต้องเริ่มต้นออมเงินกันก่อน หลังจากนั้นชาวบ้านที่ออมเงินกับกองทุน ก็จะมีสิทธิในที่อยู่อาศัยอย่างสมบูรณ์จากการผ่อนชำระเป็นรายเดือน

แม้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งเห็นด้วยกับการออมเงิน เพราะเป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชาวบ้านจะไม่ถูกไล่ที่ และประเด็นสำคัญคือเพื่อนำมาใช้ในการต่อรองในเรื่องสิทธิของชุมชนในด้านที่อยู่อาศัย เพราะที่อยู่กันในปัจจุบันก็อยู่ในสถานะ “ชุมชนบุกรุก” ซึ่งไม่มีใครมีสิทธิในที่ดิน แต่การมีเนื้อที่บริเวณบ้านในปัจจุบันที่มีไม่เท่ากัน ได้ทำให้ชาวบ้านดั้งเดิมที่มีเนื้อที่บ้านมากกว่าไม่เห็นด้วยประเด็นดังกล่าวจึงได้นำไปสู่ความคิดที่ไม่เห็นด้วยกับการแบ่งที่ดินให้เท่ากัน ชาวบ้านเห็นว่าหากเราได้รับสิทธิในที่ดินก็จริง แต่จะได้เท่า ๆ กัน หมายถึงว่า เอาที่ดินทั้งหมดมารวมกันแล้วแบ่งซอยออกมาให้ได้เนื้อที่เท่า ๆ กัน “เราอยู่อย่างนั้นไม่ได้หรอก เคยอยู่กันมาเป็นครอบครัวใหญ่ ๆ จะให้มาอยู่เป็นห้องเล็ก ๆ เราไม่เอาเด็ดขาด”

สำหรับชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ มีกรณีที่สะท้อนให้เห็นว่า ชุมชนไม่ได้เป็นฝ่ายตั้งรับแต่ฝ่ายเดียวที่ผ่านมามีเหตุการณ์ที่ผู้นำและคณะกรรมการชุมชน ปฏิเสธไม่ยอมรับเงินกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมือง จำนวนเงิน 1 ล้านบาท รวมทั้งโครงการบ้านมั่นคง ด้วยเหตุผลที่ว่าชุมชนไม่ต้องการเป็นหนี้เหมือนชุมชนอื่น ๆ ดังที่มีตัวอย่างมาแล้ว

ตัวอย่างมันก็มีอยู่ ที่เห็น ๆ ก็ชุมชนคลองใหม่ (ชื่อสมมติ) ชาวบ้านไปกู้เงินมา ต่อมาก็ต้องมาทะเลาะกันเองในชุมชน ในญาติ ๆ ก็ทะเลาะกัน มีหน้าซำยังต้องชวนขวายเป็นเงินจากแหล่งเงินนอกระบบเพื่อนำมาชำระหนี้ พวกเรากลับกับเรื่องการเป็นหนี้ ชาวบ้านที่นั่นเขารู้ดีว่าการเป็นหนี้แล้ว หากไม่สามารถคืนหนี้ได้แล้ว ยังเป็นการสร้างหนี้ให้กับลูกหลานต่อไปในอนาคต เด็ก ๆ ก็จะเป็นหนี้เป็นทอด ๆ ไปอีกด้วย

ดังนั้นในช่วงดังกล่าวนี้ได้มีการระดมความคิดและความเห็นของชาวบ้านในเรื่องหนี้สินที่จะเกิดขึ้นมาใหม่ โดยนโยบายต่าง ๆ ที่ทางภาครัฐกำหนดลงมา ได้เกี่ยวโยงไปยังระบบคิดในเรื่องความไว้วางใจของสังคมคนเมือง ที่ทุกวันนี้เริ่มค่อย ๆ หดไป โดยเฉพาะผู้หลักผู้ใหญ่ของชุมชน ไม่เชื่อว่าบ้านมั่นคงจะช่วยสร้างความมั่นคงให้กับชุมชนได้

เราเคยออมเงินไปแล้ว เงินก็ถูกโกงไป เอาคืนที่ใครไม่ได้ เขาให้เราออมเงินก็มีเวลานาน พอถึงเวลาจะมีสิทธิในบ้านมั่นคงหรือไม่ เราก็มารู้ แล้วถ้าหากมีการเปลี่ยนแปลงนโยบายของรัฐบาลอีก แล้วใครจะมารับผิดชอบ ซึ่งส่วนใหญ่พวกเราก็คิด ๆ กันว่า ถ้ามันไม่ได้เป็นอย่างที่เขายกเราแต่แรกละ หรือถ้าหากมันไม่เป็นอย่างที่พูดกันเอาไว้ นอกจากจะเสียเวลาแล้ว เดียวต้องทะเลาะกันอีก

การสร้างความสัมพันธ์กับคนภายนอก เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ของชาวบ้านในอดีต ที่กังวลต่อปัญหาที่กระทบต่อความสัมพันธ์ที่ดีที่มีมาช้านานของชุมชน และน่าจะเป็นที่มาของความไม่ลงรอยในการให้ความร่วมมือกับนโยบายสาธารณะภายในชุมชน ถึงแม้ภาครัฐโดยสำนักงานเขตหลักสี่ได้พยายามทุกวิถีทางเพื่อสร้างความเข้าใจ พยายามให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน จนถึงปัจจุบัน ปัญหาการต่อต้านโครงการบ้านมั่นคงได้ลดความรุนแรงไป

ชาวบ้านเห็นว่าชุมชนจะต่อสู้ปัญหาอย่างโดดเดี่ยวไม่ได้ จะต้องมีความสัมพันธ์กับกลุ่มองค์กร หรือสถาบันข้างนอกชุมชน ซึ่งเป็นช่วงที่บริษัท บีโตรเลียมแห่งประเทศไทย (ปตท.) กำลังประชาสัมพันธ์โครงการชุดท่อก๊าซผ่านถนนแจ้งวัฒนะ ปากเกร็ด ลอดผ่านคลองเปรมประชากรขนานไปกับแนวถนน โดยส่งเจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์เข้ามาเผยแพร่ข้อมูล ข่าวสาร และความคืบหน้าของโครงการ การเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวชุมชนทุกครั้งที่ในวันสำคัญ เช่น วันแม่ วันเด็ก วันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ด้วยการนำอุปกรณ์การเรียน เช่น สมุด ดินสอ มาให้เด็ก นำสิ่งของ ข่าวสาร มาบริจาคให้ชุมชนเพื่อไปแจกจ่ายกับคนชราและผู้สูงอายุภายในชุมชน (อายุระหว่าง 60 - 80 ปี) ซึ่งยังมีสุขภาพแข็งแรง สามารถเดินเหินไปมาหาสู่กัน และเข้าร่วมกิจกรรมการประชุมของชุมชนได้อย่างคล่องแคล่ว

3.5 ภาษา อำนาจ ความรู้ ความจริง และการเมืองภายในชุมชน

ความสัมพันธ์กับคนนอกที่เป็นนักการเมืองทั้งระดับชาติและระดับท้องถิ่นที่มีบทบาทต่อชุมชน ทุกครั้งที่มีกิจกรรมหรือประเพณีชุมชน มักจะมีนักการเมืองเข้ามาร่วมงานอยู่เสมอ ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่มีความความสัมพันธ์กับนักการเมืองในทุกระดับ เนื่องจากความเป็นกลุ่มเป็นก้อนของคนในชุมชนนับว่าเป็นฐานเสียงสำคัญของนักการเมือง ดังนั้นภายในชุมชนจึงมักมีนักการเมืองท้องถิ่นและระดับชาติแวะมาหาเสียงอยู่เสมอในช่วงที่มีการเลือกตั้ง การแวะเวียนเข้ามาเยี่ยมผู้เฒ่าผู้แก่ตามโอกาสและเทศกาลสำคัญ ๆ เช่น วันสงกรานต์ วันพ่อ วันแม่ และวันเด็กอย่างสม่ำเสมอ และถือโอกาสพบปะชาวชุมชนไปพร้อม ๆ กัน จากการสังเกตชาวบ้านบางท่านก็วางตัวเป็นกลาง บอกว่า “ใครมาเราก็คุยด้วย เวลาจะต้องเลือกใคร มันอยู่ในใจอยู่แล้ว” หรือคุณยายสอนที่บอกว่า “การจะตัดสินใจเลือกใคร ก็อยู่ที่คน ๆ นั้น จะทำประโยชน์ให้กับชุมชนในระยะยาว” (สอน จูฬาก, สัมภาษณ์)

การเลือกตั้งมีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่ดีของชาวบ้านที่เคยมีมาในชุมชน เพราะการแข่งขันทางการเมืองได้ทำให้เกิดความขัดแย้งทางความคิดของคนภายในชุมชน ในกรณีที่ชาวบ้านทุก ๆ คนต่างก็มีความคิดเห็นเป็นของตัวเองเรื่องการเมือง และทุกคนก็มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลข่าวสารจากโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ อีกทั้งมีโอกาสพบปะพูดคุยกันทุกวันทั้งจากที่ทำงานและที่บ้าน การที่ชาวบ้านได้แลกเปลี่ยนพูดคุยถึงสถานการณ์บ้านเมืองเพราะมีบ้านอยู่ในละแวกเดียวกัน อย่างไรก็ตามชาวบ้านมองว่าคนภายนอกที่เข้ามาในชุมชน มักจะไม่ได้รับการยอมรับในเวลาสั้น ๆ เพราะชาวบ้านจะช่วยกันตรวจสอบ สังเกต พิสูจน์ว่าคนที่เข้ามา มีความจริงใจเพียงใด ไม่ใช่เข้ามาเพียงหวังผลประโยชน์จากชาวบ้าน แม้แต่ผู้นำที่ชาวบ้านช่วยกันเลือกมาเองก็ตาม หากทำไม่ดีต่อไปก็จะไม่ได้รับเลือก แต่จะชอบผู้นำที่เป็นคนดี “ผู้นำคนปัจจุบันมีความเสียสละ มีลักษณะถึงลูกถึงคนดี” ชาวบ้านเชื่อว่าผู้นำคนนี้เหมาะกับการเป็นนักการเมืองที่จะมาเป็นผู้แทน

เครือข่ายความสัมพันธ์เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและชุมชนด้วยกัน ภายในชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ชาวบ้านใช้สะพานไม้ข้ามคลองเปรมประชากรไปมาหาสู่กันและเป็นเส้นทางของคนทั่วไปที่จะต้องใช้เป็นเส้นทางในการเดินทางไปยังสถานที่ทำงาน ความสัมพันธ์ระหว่างละแวกบ้านระหว่างชุมชนที่ใช้เส้นทางร่วมกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่เกินกว่าขอบเขตของชุมชนที่ภาครัฐและกฎหมายจะมากำหนด กล่าวคือ ความสัมพันธ์ในแนวราบที่ชาวบ้านมีสถานะทางสังคมเท่าเทียมกัน เช่น การเป็นชุมชนบุกรุกของชาวชุมชนตลาดหลักสี่ การเข้าร่วมกิจกรรมชุมชน การมีระบบความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน ทำให้มีการ

จัดกิจกรรมชุมชนร่วมกันและใช้ทรัพยากรชุมชนร่วมกัน เช่น วันเด็ก วันแม่ วันพ่อ วันสงกรานต์ และวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ

3.6 โครงสร้างเครือข่ายและอำนาจในชุมชนมอญ

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกรให้ความสำคัญในการมีส่วนร่วมของชาวบ้านกับชาวบ้านในชุมชนใกล้เคียง เช่น ชุมชนตลาดหลักสี่ และชุมชน 99 พัฒนา ดังเช่นกรณีการสมัครเข้ามาเป็นคณะกรรมการศาลเจ้าพ่อสมบุญประจำปีจากการเสนอชื่อเพื่อเข้ารับการเสี่ยงทาย และการเป็นกรรมการศาลเจ้าถาวร ซึ่งประกอบด้วยพ่อค้าคนจีนที่มีร้านค้าเครื่องอะไหล่อยู่ฝั่งตรงข้ามถนนวิภาวดีรังสิต ซึ่งอยู่ภายนอกฝั่งตรงข้ามชุมชนตลาดหลักสี่โดยมีถนนวิภาวดีรังสิต ทางด่วนโทลเวย์ และสถานีรถไฟหลักสี่คั่นกลาง หากปิดตาแล้วลองยกสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ เหล่านี้ออกไป ก็จะมองเห็นภาพท้องทุ่งที่มีชุมชนหมู่บ้านที่ชาวบ้านสามารถลัดเลาะเดินทางไปมาหาสู่กันได้กว้างไกลไปถึงเขตดอนเมือง บางเขน และปากเกร็ด

ความสัมพันธ์ของชาวบ้านที่มีหลวงปู่ขาว ศาลเจ้าสมบุญ และความเป็นสายเลือดมอญ เป็นเงื่อนไขช่วยยึดโยงลูกหลานชาวชุมชนตลาดหลักสี่และชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่เข้าไว้ด้วยกัน แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนเพื่อนบ้านที่เริ่มจากการมีสายเลือดมอญ ขยายกว้างรับสายเลือดจีน และไทยเข้ามาเป็นกลุ่มเครือญาติมาตั้งแต่ในสมัยบรรพบุรุษ ความแตกต่างที่ผสมผสานกลายเป็นเครือญาติเดียวกัน จากการปฏิบัติต่อกันของชาวบ้านทุกคนทุกชุมชนที่เข้าร่วมงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญแสดงถึงการต่อยอดความสัมพันธ์ของชุมชนในความเท่าเทียมกันในการเสนอตัวเข้ามาเป็นกรรมการศาลเจ้า

สำหรับขั้นตอนการคัดเลือกคณะกรรมการศาลเจ้าฯ ชาวบ้านจะกระทำในช่วงระหว่างการจัดงานฉลองเจ้าพ่อ โดยมีการเสนอชื่อผู้ที่จะเป็นคณะกรรมการ (ถ้านั้น) ซึ่งชาวชุมชนทุกคนมีสิทธิสมัครเข้ารับการคัดเลือก จากนั้นเครือข่ายชุมชนจะช่วยกันจับรายชื่อขึ้นมาทำการเสี่ยงทายเลือกขึ้นมาเป็นกรรมการประจำปีจำนวน 8 คน ผู้ที่มีรายชื่อทั้ง 8 คน จะเข้ามาทำหน้าที่เป็นกรรมการจัดงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญในปีต่อไป การเป็นกรรมการประจำปีจะได้รับสิทธิยืมเงินจากเจ้าพ่อไปเป็นทุน (ขวัญถุง) ได้คนละ 1,000 บาท และจะต้องนำมาคืนก่อนงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญ เพื่อให้คณะกรรมการประจำปีต่อไป ที่ได้รับคัดเลือกจากการเสี่ยงทายได้ยืมในปีถัดไป นอกจากนี้ยังมีในส่วนของกรรมการถาวร ซึ่งจะคัดเลือกผู้ที่เสียสละให้กับกิจกรรมชุมชนมาโดยตลอดจนเป็นที่รู้จักและได้รับการยอมรับ อาจจะเป็นชาวบ้านทั่วไปซึ่งอยู่ในชุมชนในปัจจุบัน หรือผู้ที่เคยอาศัย

อยู่ในชุมชนมาก่อน กรรมการศาลเจ้าถาวรอาจแต่งตั้งชาวบ้านจากชุมชนใกล้เคียงก็ได้ เพราะทั้งในอดีตและปัจจุบันชาวบ้านถือว่าเป็นชุมชนเดียวกัน โดยกรรมการถาวรมีหน้าที่จะเป็นผู้วางแผนจัดงานฉลองเจ้าพ่อสมบุญ

ผู้นำ “ชาวบ้านใช้ความทรงจำอดีตเป็นบรรทัดฐานและเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต สะท้อนถึงการไม่ลืมประวัติศาสตร์ของชุมชน การมีความทรงจำดี ๆ เกี่ยวกับบรรพบุรุษ และผู้นำชุมชน สามารถนำมาใช้เปรียบเทียบและให้การยอมรับและให้ความไว้วางใจผู้นำชุมชนคนปัจจุบันของตน ความเป็นสายเลือดเดียวกัน สร้างความคุ้นเคยเพราะรู้จักกันมาตั้งแต่เด็ก การเป็นกลุ่มเครือญาติทำให้รู้ว่าเป็นลูกเต้าเหล่าใคร มีประวัติเป็นมาอย่างไร มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน และมีความเหมาะสมจะเข้ามาเป็นผู้นำชุมชนได้หรือไม่ การที่บ้านเรือนก็อยู่ในละแวกเดียวกัน ทำให้มีความสนิทสนมคุ้นเคยกันดี แม้สภาพแวดล้อมทางสังคมจะเปลี่ยนแปลงไป แต่ผู้เฒ่าผู้แก่ก็ยังมีความเชื่อว่า “พี่น้องไม่ทำร้ายกัน” อีกทั้งเชื่อว่า ผู้นำคือผู้ที่มีคุณธรรม ดังนั้นการเลือกผู้นำชุมชนจึงเลือกผู้ที่มีเชื้อสายมอญ ทั้งที่ก่อนหน้านี้ก็ไม่มีใครสนใจเรื่องผู้นำชุมชน จนกระทั่งชุมชนเข้าสู่วิกฤต เกิดปัญหาจากการบริหารที่ไม่โปร่งใส ชาวบ้านขาดความไว้วางใจและไม่ให้ความร่วมมือกับผู้นำชุมชน ในที่สุดการเปลี่ยนแปลงในด้านผู้นำก็เกิดขึ้น ชาวบ้านดึงเอาจิตสำนึกร่วมทางชาติพันธุ์ขึ้นมาเป็นพลังแก้ไขปัญหาผู้นำชุมชนเป็นอันดับแรก ความเป็นกลุ่มก้อนทางชาติพันธุ์มอญ ที่ชาวบ้านจงใจจะเลือกเงื่อนไข “กลุ่มคนมอญ” เข้ามาต่อสู้อันต่างถิ่นที่เข้ามาเป็นผู้นำ โดยใช้ชื่อกลุ่มว่า “กลุ่มไทยรักถิ่น” จำพ่ายพลูกหลานมอญในชุมชนได้ตัดสินใจลงสมัครเลือกตั้ง จนได้เป็นผู้นำชุมชนในที่สุด ดังที่ตากรเล่าให้ฟังถึงบรรยากาศภายหลังทราบผลว่า จำพ่ายพลูกหลานมอญได้รับเลือกตั้งเป็นประธานชุมชนว่า “พอรู้ผลว่า จำพ่ายได้เป็นประธานชุมชนครั้งแรก เมื่อปี พ.ศ. 2546 ลูกหลานญาติพี่น้องมอญเต็มไปหมดทั่วชุมชน ไม่รู้ว่ามาจากไหน มาเยือนออกันไปถึงสะพานไม้ชุมชนตลาดหลักสี่” (นิกร สู่ความดี, สัมภาษณ์)

บทบาทของผู้นำชุมชนจะเด่นชัดในการจัดงานประเพณีที่เป็นประเพณีดั้งเดิมของชุมชน ซึ่งหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเขตหลักสี่ มักไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้อง เช่น งานวันฉลองเจ้าพ่อสมบุญ ทางสำนักงานเขตจะช่วยประสานงานและสนับสนุนงบประมาณในการจัดงานในประเพณีสากล เช่น งานวันพ่อ งานวันแม่ วันเด็ก ชุมชนศรัทธาหลวงปู่ดำมีความสัมพันธ์กับสำนักงานเขตหลักสี่ และชุมชนอื่น ๆ ในเขตเป็นอย่างดี ผู้นำชุมชนให้ความร่วมมือ เข้าไปมีส่วนร่วม กับหน่วยงานราชการอย่างเต็มอกเต็มใจ แม้ชุมชนจะมีปัญหาความขัดแย้งทางความคิดเห็นที่ไม่ลงรอยกันในโครงการบ้านมั่นคงก็ตาม จำพ่าย (ประธานชุมชนคนปัจจุบัน) ซึ่งเป็นประธานชุมชนมา 2 สมัยแล้ว (สมัยละ 2 ปี) พร้อมด้วยเลขานุการชุมชน ได้เข้าร่วมประชุมประจำเดือนกับสำนักงาน

เขตทุกครั้งไม่เคยขาด หลังจากประชุมกับสำนักงานเขต คณะกรรมการชุมชนที่มี 11 คน ก็จะนำเรื่องราวข่าวสารที่ประชุมมาพิมพ์เป็นจุลสารชุมชน พร้อม ๆ กับการนำเรื่องเล่าชุมชนลงพิมพ์เผยแพร่ไปด้วยทุกครั้ง และมีการแจกจ่ายไปตามบ้าน โดยมีเด็กวัยรุ่นในชุมชนที่ประธานชุมชนขอให้มาช่วยเหลืองาน ไปช่วยแจก โดยกำชับว่า “ต้องแจกให้ถึงมือคนในบ้าน อย่างนำไปเสียบไว้หน้าประตูเฉย ๆ เพราะเดี๋ยวชาวบ้านเขาไม่เห็น” ทั้งนี้ก็เพื่อให้ชาวบ้านทุกคนได้รับรู้ข่าวสารและสถานการณ์ภายในเขตหลักสี่ รวมทั้งกิจกรรมของชุมชนด้วย

3.7 ระบบสวัสดิการอย่างไม่เป็นทางการภายในชุมชน

ชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ในปัจจุบัน (พ.ศ. 2549) มีจำนวนเด็กและเยาวชนอยู่จำนวน 171 คน ภายในชุมชนไม่มีสถานรับเลี้ยงเด็กก่อนวัยเรียนและศูนย์เด็กเล็ก ในขณะที่ชาวชุมชนนิยมส่งลูกหลานไปเรียนโรงเรียนอนุบาลด้านนอกชุมชนซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายแห่งทั้งที่เป็นของรัฐและของเอกชน ประกอบกับชาวบ้านได้เห็นความสำคัญของลูกหลานที่จะต้องมีการดูแลเอาใจใส่จากครูเมื่ออยู่ในโรงเรียน และจากลักษณะของครอบครัวขยายจึงทำให้ในครอบครัวจะอยู่ร่วมกับปู่ย่าตายาย หรือผู้สูงอายุซึ่งจะช่วยดูแลลูกหลาน ขณะเดียวกันที่มูลนิธิศุภนิมิตร์ได้เข้ามาทำกิจกรรมเกี่ยวกับเด็กภายในชุมชน และจัดพ่อแม่อุปถัมภ์สำหรับเด็ก ๆ ที่มาสมัครเป็นสมาชิก และได้มีกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับเด็กและเยาวชนร่วมกัน ด้วยการนำของขวัญ ซึ่งเป็นอุปกรณ์การศึกษาแจกเด็ก ๆ ในโอกาสวันเด็กแห่งชาติ ในทุกปี

ส่วนด้านการรวมกลุ่ม ชาวบ้านเคยรวมกลุ่มออมทรัพย์ได้เพียงระยะสั้น ๆ ก็ต้องหยุดไป เพราะมีการโกงกันในคณะกรรมการ ชาวบ้านจึงขาดความไว้วางใจในการออมทรัพย์ด้วยตนเอง ส่วนใหญ่นิยมไปฝากเงินกับธนาคารพาณิชย์ที่ลูกหลานทำงานอยู่ โดยให้เหตุผลว่ามีความน่าเชื่อถือมากกว่า มีหลักฐานเป็นสมุดธนาคารชัดเจน และเคยชินกับการฝากเงินกับระบบธนาคารมาตั้งแต่แรกแล้ว อีกทั้งมีความสะดวกในการใช้ระบบธนาคารมากกว่าเพราะมีลูกหลานในชุมชนหลายครอบครัวทำงานที่ธนาคาร และถ้าหากเดินลอดได้สะพานไปอีกฝั่งก็จะมีธนาคารในห้างซึ่งเปิดบริการเกือบทุกสาขา ซึ่งถือว่ามีความสะดวก และไม่ต้องกังวลเรื่องความไม่แน่นอน ส่วนคนทำงานส่วนใหญ่ก็ต้องเดินทางเข้าออกทุกวัน จึงไม่ยุ่งยากในการติดต่อกับธนาคารนอกชุมชน

การรวมกลุ่มของแม่บ้านในชุมชนไปร่วมกิจกรรมภายนอกชุมชน ซึ่งสำนักงานเขตหลักสี่เป็นผู้รับผิดชอบจัดงานในวันสำคัญ โดยมีตัวแทนจากชุมชนไปร่วม ส่วนกลุ่มแม่บ้านหรือพวกผู้หญิงก็จะไปเป็นสมาชิกของกลุ่มต่าง ๆ ภายนอกชุมชนที่สำนักงานเขตหลักสี่ ซึ่งพี่ตี๋ ภรรยา

จำพ่ายัพ และพีแดง (รองประธานชุมชน) ได้เข้าไปเป็นสมาชิกอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ส่วนด้านการฝึกอาชีพของกลุ่มแม่บ้านซึ่งจะไปฝึกกันที่פלตการเคหะทุ่งสองห้อง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ ๆ กับสำนักงานเขตหลักสี่ฝั่งตรงข้ามชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่

จากคำพูดของตากรที่ว่า “ผู้ชายก่อสร้าง ผู้หญิงรำไทย เสื่อใบปลิ้น” ดูจะสะท้อนภาพความร่วมมือไม่ว่างมือของชาวบ้านในการพัฒนาชุมชนได้เป็นอย่างดี จากการร่วมแรงร่วมใจเสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ ช่วยกันสร้างสะพานไม้ข้ามคลองที่พวกผู้ชายในชุมชนช่วยกันออกแรงสร้างขึ้นมา จากงบประมาณส่วนหนึ่งที่ได้จากสำนักงานเขตหลักสี่และงบประมาณของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) โดยพวกผู้ชายได้ช่วยกันสร้างสะพานจนสำเร็จและชาวชุมชนก็ได้ใช้ประโยชน์กันอย่างคุ้มค่าเพราะเป็นเส้นทางลัดจากซอยแจ้งวัฒนะ 5 ข้ามไปยังถนนวิภาวดีรังสิต และเมื่อมีกิจกรรมในชุมชน การจัดงานประเพณี กลุ่มผู้หญิงจะช่วยกันฝึกรำไทยให้กับเด็ก ๆ ลูก ๆ หลานเพื่อใช้แสดงในงาน โดยพีแดง (คุณภรรยา) เป็นแม่แรงใหญ่ทุกครั้ง บางครั้งก็ร่วมรำไทยกับเด็ก ๆ ด้วย ผู้หญิงคนอื่น ๆ ก็ช่วยกันเตรียมอาหารในการจัดเลี้ยง พวกผู้ชายก็ช่วยจัดเตรียมโต๊ะ เก้าอี้ จัดแต่งสถานที่ ในขณะที่ผู้นำก็เปรียบว่าเป็นเสื่อใบปลิ้น เป็นผู้หาเงินบริจาคมาใช้ในการจัดกิจกรรมในชุมชน โดยมีนายว่าปลิ้นคนรวยมาแจกคนจนซึ่งก็คือการกระจายทรัพยากรต้องเป็นไปอย่างทั่วถึง และกำหนดหน้าที่ของผู้นำที่จะต้องจัดหางบประมาณค่าใช้จ่ายมาใช้ในการจัดกิจกรรม และมีบทบาทสำคัญในการประสานความร่วมมือในด้านการจัดการงบประมาณ การประชาสัมพันธ์ การแจ้งข้อมูลข่าวสารระหว่างชาวชุมชนกับบุคคลและหน่วยงานราชการ หน่วยงานเอกชน บริษัทห้างร้าน จากภายนอกชุมชน

3.8 การบริหารสังคมโดยชาวชุมชน

ทุนทางสังคมกับการบริหารสังคมโดยชุมชน ภายใต้กระบวนการเรียนรู้ของชุมชนมอญ จากการรื้อฟื้นประเพณีดั้งเดิมพื้นถิ่นของชุมชนมอญ จากปัญหาชุมชนหลายประการได้ทำให้ชาวบ้านหันมาให้ความสนใจความเป็นไปของชุมชนมากขึ้น ในอดีตชาวบ้านเคยละเลย มองข้าม และไม่เห็นความสำคัญกับการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชน อีกทั้งยังละเลยความสัมพันธ์ที่เคยมีระหว่างกันชุมชน “ไม่มีเวลา” คือเหตุผลที่ยกมาเป็นข้ออ้าง เพราะถึงแม้ว่าชาวบ้านจะเข้าร่วมกิจกรรม และประเพณีชุมชนของชุมชนมาอย่างต่อเนื่องโดยมิได้ขาดก็ตาม การกระจายอำนาจตามรัฐธรรมนูญฉบับปีพุทธศักราช 2540 ที่ได้เริ่มมีผลบังคับใช้ทั่วประเทศ ประชานและคณะกรรมการชุมชน คือ สิ่งแปลกใหม่ที่ชาวบ้านทั่วไปไม่คุ้นเคย อีกทั้งคนวัยทำงานก็ออกจากชุม

ชนไปทำงานนอกชุมชนกันหมด ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงระบบการเลือกผู้นำในชุมชน จึงเป็นที่มาของ จุดเปลี่ยนของชุมชน

ปัญหาที่กลายเป็นประเด็นร่วมของชาวชุมชนก็คือ ปัญหาชาวบ้านขาดการมีส่วนร่วม ในการปกครองท้องถิ่นของตัวเอง ด้วยความเคยชินกับการปกครองในชุมชนอย่างสงบและร่มเย็น จากผู้นำที่มีทั้งพระเดชและพระคุณของกำนัน และผู้ใหญ่บ้านที่นำมาเล่าขานกันถึงคุณงาม ความดีกันไม่รู้จักจบสิ้น เพราะบุคคลที่จะมาเป็นผู้นำต้องได้รับการนับถือยกย่องจากชาวบ้านว่า จะต้องเป็นดีจริง ๆ ซึ่งผู้นำในอดีตก็มีแต่คนในกลุ่มเครือญาติ คนท้องถิ่น ลูกหลาน คนมอญในชุมชน ในขณะที่ลูกหลานคนดั้งเดิมออกไปข้างนอก คนต่างถิ่นก็เข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหนึ่งของชุมชน ที่ ค่อย ๆ ขยายตัวขึ้นมาเป็นกลุ่มคนกลุ่มใหญ่ คณะกรรมการชุมชนชุดแรก จึงเป็นกลุ่มคนต่างถิ่นที่ สนใจในการปกครองแบบใหม่ ได้รับแต่งตั้งจากเขตหลักสี่เป็นประธานชุมชน และคณะกรรมการ ชุมชน คณะกรรมการที่ได้รับการแต่งตั้งทั้งหมดมี 11 คน และไม่มีใครเป็นคนดั้งเดิมของชุมชนมาก่อน ชาวบ้านพูดว่า

ความเป็น ‘คนท้องถิ่น’ ทำให้ไม่เข้าใจว่าพวกเรามีที่มา ชุมชนของเราเป็นพวกมอญ ต่อมาก็แต่งงานมีครอบครัวระหว่างคนจีน และคนไทย ความคิดอะไรมันจึง ดูขัดแย้ง เพราะเขาไม่ใช่ ‘คนเก่า’ ซึ่งเป็นคนในถิ่นเดิมกับ “คนที่เข้ามาอยู่ใหม่” หรือ ‘คนท้องถิ่น’ มันก็ขัดแย้งกันชัดเจนในเรื่องเอาหรือไม่เอาโครงการ ‘บ้านมั่นคง’ เพราะมันมีความคิดที่แตกต่างกันไปในเรื่องสิทธิที่ดิน คนที่อยู่มานานตั้งแต่สมัย ไหนเขาก็ไม่ยอม ก็เป็นเรื่องขึ้นมาจนได้ คนเก่า “ไม่ต้องการบ้านมั่นคงที่จะต้อง แบ่งที่ดินของตนไปยังคนที่เข้ามาอยู่ใหม่” ชาวบ้านเห็นว่าการจัดการที่ดินด้วยวิธี ดังกล่าวมันดูไม่ยุติธรรมเพราะ พวกเราอยู่กันมานานแล้ว แล้วคนที่เข้ามาทีหลัง จะได้รับส่วนแบ่งในที่ดินในส่วนของพวกเราไป

3.9 จากสำนักชุมชนไปสู่สำนักสาธารณะ

ชาวบ้านมีข้อตกลงร่วมกันว่า คนที่จะมาเป็นผู้นำชุมชนจะต้องยืนหยัดด้วยความ เป็นกลางและมีศักดิ์ศรี ไม่เห็นแก่ผลประโยชน์ของตนและพวกพ้องเป็นใหญ่ อีกประการหนึ่งที่สำคัญ ก็คือ ผู้นำกับชาวบ้านต้องประสานความร่วมมือกัน สร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับผู้สนับสนุนการจัดงาน ฉลองเจ้าพ่อสมบุญ เช่น กลุ่มคนจีนร้านค้าอะไหล่ที่เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงในการเตี้ย (เรียไร) เงินมา ทำการบูรณะศาลเจ้าพ่อฯ รวมทั้งหาเงินมาว่าจ้างคณะลิเกเล่นถวายเจ้าพ่อ ซึ่งความสัมพันธ์

ระหว่างชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่กับร้านค้าอะไหล่ฝั่งถนนวิภาวดี เป็นที่น่าสังเกตว่า มีความสัมพันธ์กันเป็นอันดี เพราะมีความศรัทธาต่อศาลเจ้าพ่อสมบุญเช่นเดียวกับชาวบ้านคนอื่น ๆ ในชุมชน รวมทั้งชุมชนตลาดหลักสี่ด้วยเช่นกัน

ระบบความเชื่อภายใต้พื้นฐานความศรัทธาในพุทธศาสนา ทำให้ชาวชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนเก่าแก่ของสองชุมชนที่ประกอบไปด้วย คนมอญเก่าแก่ คนจีน และคนไทย ซึ่งรวมถึงลูกหลานมอญทุก ๆ คน ทั้งในและนอกชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่ ได้มองเห็นคุณค่าของการร่วมมือ เสียสละกำลังกาย กำลังทรัพย์ กำลังสมอง และเวลา เพื่อรักษาประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อ โดยมีพุทธศาสนาเป็นแกนยึด และยังถือเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างการยอมรับสถานะทางสังคมของชาวบ้านในการเป็นส่วนหนึ่งของสมาชิกชุมชนอย่างสมบูรณ์ ซึ่งทุกคนได้ยอมรับและปฏิบัติกันต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

สำนึกรักถิ่นเกิด จากความสัมพันธ์ที่มีกันมายาวนานทำให้ชาวบ้านเกิดสำนึกชุมชนในความผูกพันภายในกลุ่มครอบครัวและเครือญาติ แม้ในปัจจุบันอาจพูดได้ว่าครอบครัวมอญเก่าแก่ในชุมชนแท้ ๆ แทบจะไม่มี ส่วนใหญ่เป็นการผสมเชื้อสายระหว่างมอญกับจีน มอญไทย มอญจีนไทย ดังในกรณีชุมชนศิษย์หลวงปู่ขาววัดหลักสี่บรรพบุรุษที่มีแม่เป็นคนมอญ พ่อเป็นคนจีน และอื่น ๆ ดังเช่นครอบครัวของจำพ่ายพ ผู้นำชุมชนคนปัจจุบันและตากร พี่แดง และผู้ใหญ่ตั้ง ซึ่งมีย่าเป็นมอญและปู่หรือกำเป็นจีน ครอบครัวของจำพ่ายพเป็นครอบครัวใหญ่ กำของจำพ่ายพเป็นพี่ชายของกำของตากร ครอบครัวพ่อแม่ของพี่แดงในอดีตเป็นครอบครัวใหญ่ในสายตระกูลจักรวรายมารดาของพี่แดงเป็นมอญ บิดาเป็นจีน บ้านของพี่แดงถูกเวนคืนในช่วงสร้างถนนแจ้งวัฒนะ-ปากเกร็ด ถนนตัดผ่านบ้าน จนถึงปัจจุบันครอบครัวยังคงอาศัยพื้นที่บ้านที่เหลืออยู่ประมาณ 150 ตารางวา ถึงแม้ครอบครัวของพี่แดงจะมีสิทธิเข้าพักในบ้านพักข้าราชการตำรวจเนื่องจากสามีเป็นตำรวจสถานีตำรวจทุ่งสองห้อง แต่พี่แดงก็ยินดีที่จะอยู่ในชุมชนมากกว่าด้วยเหตุผลที่ว่า

พี่อยากอยู่ที่นี้ ยังไงละ ความอบอุ่น ใกล้ชิด เป็นญาติ ๆ กัน รู้จักกันทั้งนั้น บ้านพักตำรวจสถานีตำรวจนครบาลทุ่งสองห้อง แพนที่ทำงานอยู่ พี่กับแพนก็เสียสละให้น้อง ๆ ตำรวจเขาเข้าไปอยู่ พี่อยู่ตรงนี้พอใจ มีความสุขดี อีกอย่างอยู่ในชุมชนเราก็ได้นำสิ่งดีที่เราได้ไปเห็นไปอบรมมาจากข้างนอก มาช่วยพัฒนา ทำให้ชุมชนเราได้มีการพัฒนาขึ้นมาอีกด้วย พี่คิดว่าถ้าพี่ยังอยู่ตรงนี้พี่จะสามารถช่วยให้เด็ก ๆ อีกรหลายคนในชุมชนได้มีโอกาสมากขึ้น ก็เรารู้สึกผูกพันกัน พี่ได้ร่วมกับมูลนิธิศุภนิมิตรหาพ่อแม่อุปถัมภ์ ตอนนี้เด็กในชุมชนเป็นสมาชิกร้อยละคน ก็เพราะความารู้สึกผูกพันมันทำให้เราต้องเสียสละกัน (ภรณ์ เปลี่ยนนภักดี, สัมภาษณ์)

การรับรู้ถึงความรู้สึกที่มีต่อชุมชนเช่นเดียวกันคือ ความรู้สึกอบอุ่น ใกล้ชิด เหมือนเป็นเครือญาติของผู้คนภายในชุมชน ที่ทำให้ครอบครัวของพี่สมศักดิ์ มีความสุขที่อาศัยอยู่ในชุมชน ศิษย์หลวงปู่ชาวดลหาลี้เช่นเดียวกับลูกหลานชุมชนคนอื่น ๆ พี่สมศักดิ์มีเชื้อสายมอญแท้ ๆ ที่เกิดในชุมชน ตาเป็นมอญบางตลาด ส่วนพ่อย้ายมาอยู่ในชุมชนตอนมาทำงานที่กรมไปรษณีย์ พี่สมศักดิ์อาศัยอยู่ในชุมชนมาจนถึงปัจจุบันนับเป็นเวลา 57 ปีแล้ว แม้ที่ดินจะถูกเวนคืนไปตั้งแต่รุ่นพ่อ แต่ครอบครัวก็ยังอยู่ที่เดิม ในบ้านไม้สองชั้น ปลูกอย่างเรียบง่าย อยู่ติดกับบ้านจำปาพายัพ แม้ที่ทำงานของการสื่อสารแห่งประเทศไทยจะมีบ้านพักเป็นแฟลตให้พนักงานอยู่ ซึ่งดูทันสมัยและสวยงามตามความนิยมของคนกรุงเทพฯ และพี่สมศักดิ์ก็มีสิทธิใช้สวัสดิการบ้านที่อยู่อาศัยได้ เพราะเป็นพนักงานชั้นเอกเงินเดือนหลายหมื่นบาท ซึ่งสามารถหาซื้อบ้านจัดสรรสักหลังสำหรับตัวเองและครอบครัวได้ไม่ยาก แต่ด้วยความผูกพันในถิ่นเดิมของพี่สมศักดิ์และครอบครัว จึงทำให้ยังอยู่ในชุมชนจนถึงทุกวันนี้ และความรู้สึกเช่นนี้ คงไม่แตกต่างไปจากความรู้สึกของพี่แดง ตากรจำปาพายัพ ยายพื่อน ชาวบ้านและลูกหลานชุมชนคนอื่น ๆ ที่มีสำนึกคล้ายคลึงกันคือ “ความรักในถิ่นเกิด” ซึ่งพี่สมศักดิ์สะท้อนให้ฟังว่า

พ่อมาอยู่ ตอนนั้นพ่อมาทำงานอยู่ที่กรมไปรษณีย์ สมัยคุณพระอร่ามเป็นอธิบดี ผมเกิดที่ชุมชน ครอบครัวผมเป็นมอญแท้ ๆ ผมอยู่ตรงนี้มีความรู้สึกอบอุ่น เหมือนญาติกันจริง ๆ ไม่อยากย้ายไปอยู่ที่ไหน ก็เคยนะ ชวนกันไปซื้อบ้าน สุดท้ายแล้วก็ไม่ไปอยู่ กลับมาอยู่ที่เดิมความใกล้ชิด บ้านอยู่ติด ๆ กัน เดินไปหากันได้ อีกอย่างก็เป็นญาติ ๆ กันด้วย เติบโตมาด้วยกัน อย่างผมกับประธานฯ ตอนเด็ก ๆ ก็วิ่งเล่นด้วยกัน พอมีงานที่วัดหาลี้ ก็ชวนกันไปเที่ยว แต่ไปไม่ค่อยไกลหรอก ส่วนมากก็ไปเที่ยวงานวัดกันยังจำภาพสมัยนั้นได้

ดังนั้นการสร้างจิตสำนึกสาธารณะ และจิตสำนึกชุมชนในความรู้สึกรักในถิ่นเกิดความรู้สึกผูกพันเหมือนญาติสนิทของผู้คนในชุมชน แม้กาลเวลาจะผ่านมาก็ยุคสมัย สะท้อนว่า ครอบครัวเป็นพื้นฐานที่สำคัญของการสร้างพื้นฐานทางสังคม ที่มีฐานมาจากการอยู่รวมกันเป็นเครือญาติ เป็นพี่น้อง ซึ่งนอกจากจะทำให้รู้สึกอบอุ่น มั่นคง และใกล้ชิดกันแล้ว ความรู้สึกหรือสำนึกในส่วนนี้ ยังเป็นรากฐานสำคัญของจิตสำนึกในความเป็นกลุ่มก้อนของชุมชน ในวิถีชีวิตประจำวันซึ่งพัฒนามาจากความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ และขยายไปสู่ความเป็นชุมชน สังคม และประเทศชาติ ที่มีจิตสำนึกร่วมกันมานาน ซึ่งทุนทางสังคมด้านจิตสำนึกได้ตกผลึกอยู่ภายใต้ระบบคิดในความเป็นศิษย์หลวงปู่ชาวดลหาลี้เจ้าพ่อสมบุญ ดังที่ปรากฏชัดลักษณะมอญในชุมชนกับความผูกพันกับถิ่นเกิดและระบบเครือญาติภายในครอบครัว ซึ่งได้ช่วยยึดโยงความเป็นมอญใน

กรุงเทพมหานครให้ดำรงความเป็นชาติพันธุ์มอญในเมืองด้วยมิติพื้นที่ของชุมชนที่มีความหลากหลายมิให้สูญสิ้นไปตามกาลเวลา

ภาพที่ 7.2

กลไกพัฒนาการทุนทางสังคมชุมชนมอญในกรุงเทพมหานคร

